

PRIKAZI, IZVJEŠTAJI I BILJEŠKE.

ODNOŠAJI ŽIVOTA I MOLITVE. (ŽIVOT MOLITVE — ŽIVOT PER EMINENTIAM)

Dr. Đuro Gračanin.

»Das Leben ist viel zu tief, als dass ein paar Worte es ausschöpfen könnten, viel zu reich und bewegt, um sich mit einigen Sätzen festlegen zu lassen«.

Richard Gräf.

Među razlozima koje naši suvremenici navode proti potrebi religije a posebno proti potrebi molitve kako je zagovara i prakticira kršćanstvo jest to, što molitva navodno nema ništa zajedničkog sa životom. Jedno je, vele, život a drugo molitva. Život se živi, izivljuje i doživljuje, a molitva stoji na rubu života ili posve izvan njega. I stoga je, tvrde također, posve apsurdno osuđivati ljude da život provode u molitvi, kad ona uopće nije život, kad ne spada u nj. Idejni baštinici Kanta, naši suvremenici nisu daleko od toga da kao i on nazovu molitvu ludošću.¹ Ovo se je mišljenje uvriježilo ne samo među otvorenim protivnicima kršćanstva, nego i među mnogim katolicima koji bi sve prije umjeli nego spojiti život i molitvu. To su tako dva oprečna pojma za mnoge, da im molitva postaje pravi teret. Pokušat ćemo stoga u ovoj kratkoj bilješci da ispitamo opravdanost toga mišljenja i da vidimo naročito kakva je relacija molitve i života prema nauci sv. Tome.²

Šta je dakle molitva, a šta život?

Molitvu, prije svega, ako hoćemo da ispravno sudimo o čitavoj stvari, ne smijemo uzeti u jednom odveć uskom smislu, traženja naime neke stvari (petitio) od Boga. Po svojoj naravi ona je mnogo dublja i prostranija. Ona ne znači samo iskanje, ona je jedan stav duše izražen klasičnom formulom: »e l e v a-

¹ »Nije li to uistinu čudna stvar, piše on govoreći o usmenoj molitvi, vidjeti ljude koji se obraćaju Bogu kao da bi njegov opstanak bio apsolutno siguran; . . . kao da ne bi bilo dvojbe o prisutnosti Božjoj. A da vam to i ne rekнем, vi razumijete da bi se čovjek crvenio s takve stvari. Zašto? Ma zbog toga što čovjek koji se zateče da glasno govori samome sebi, posumnja da je u nastupu ludila i to točno o njemu misle i drugi ne varajući se uostalom preveć« (Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft, Leipzig, 1897, p. 213, bilj.). Slično nešta kaže on i za molitvu uzetu kao štovanje Boga: to je praznovjerna fetišistička iluzija (ib. p. p. 212).

² Tekstovi, koje niže navodimo uzeti su iz Summe: Ia: 18, 1—4; 54, 1; IIa, IIae: 179, 1; 180, 1; 182, 1; 132, 2; 23, 1; Ia IIae: 112, 4; 93, 2; Ia.

tio mentis ad Deum«, uzdignuće duha Bogu, dakle prije svega intelektualno-voljni čin, kojim se čovjek pridiže k Bogu. Kao takva molitva može poprimiti razne oblike, raznoliko se naime izražavati, ali ona je osobito, i nadalje u kontemplaciji, u razmatranju koje opet samo ima mnogo stupnjeva.

Pitanje je dakle da li molitva ovako shvaćena ima šta sa životom, ili je naprotiv, kako hoće izvjesno shvaćanje, izvan života, antiteza životu? Na to ne možemo odgovoriti ako također nismo na čistu o tom šta je život.

Tko živi i šta je život? Skolastici nam kažu: »Vitae nomine omnes intelligunt sui-motionem. Quae enim movent se ipsa, vivere dicuntur, et dicuntur vivere formaliter propter sui-motionem. Nam quae amprimam movent se ipsa, dicuntur vivere, et tamdiu dicuntur vivere, quamdiu movent se ipsa. Ergo ratio formalis vitae in sui-motione consistit«. Ova definicija života nalazi se više manje jednaka po svim priručnicima, a razradio ju je davno već sam sv. Toma. Život ovako definiran može se promatrati (in actu primo) kao supstanciju »cui competit se movere«, i (in actu secundo), kao čin t. j. »actualis sui-motio seu operatio vitalis«. U tom smislu kaže Toma: »vivere nihil aliud est quam esse in tali natura, et vita significat hoc ipsum, sed in abstracto«. Ali većinom, najčešće, iako »minus proprie, vita sumitur . . . pro operationibus vitae«. U ovom smislu treba reći: »vita est operatio quaedam«. On na drugom mjestu insistira još i potanje pa kaže: »si vivere sit esse, (non sequitur) quod vita sit essentia, quamvis etiam quandoque vita pro essentia ponatur . . . Sed sic non accipitur a Philosopho«. Narav jest izvor života »samokretanja«, ali općenito kad se o životu govori, misli se na samo to »samokretanje«, t. j. životne čine, »opera vitae«: »dicitur vita ipsa operatio viventis, secundum quam principium vitae in actu reducitur«.

Kao što se vidi iz ovih tekstova sv. Toma je potpuno u skladu s modernim misliocima, kad tvrdi da život nije ukočenost, nego naprotiv kretanje i to takvo koje proizlazi iz samoga čovjeka, na kojemu on učestvuje svom svojom nutrinom i, izvorno, svojim samim bićem: »opera vitae dicuntur quorum principia sunt in operantibus, ut se ipsos inducant in tales operationes«. Ali on još ide i dalje u podudaranju s modernima, pa tvrdi, da životni čini to su oni čini koji čovjeka naslađuju. Čovjek živi, doživljuje, životno djeluje, kad mu je slatko ono što čini. Zašto je tako? Zato što samo ono, što proizlazi iz dubina naravi ili što se barem — putem habitusa — ukorijenilo u narav, može čovjeka veseliti. »Et ex hoc dicitur . . . quod illa operatio quae est homini delectabilis, et ad quam inclinatur, et in quam conversatur, et ordinat vitam suam ad ipsam, dicitur vita hominis«.

Problem je dakle sad to, da li molitva uzeta u onom dubokom i potpunom smislu može biti smatrana životom ili ži-

votnim činom. Život kao bitni, osnovni elemenat uključuje kretanje kome je čovjek sam izvor, bez toga život uopće ne postoji, tamdiu dicuntur vivere, quamdiu movent seipsa. Kretanje je međutim, kako izgleda, osobina tjelesnog života, pa prema tome čini se da i po sv. Tomi živjeti se i uživljavati može samo tjelesnim životom. I, konsekvntno tome molitva naročito u onom navedenom značenju koje nužno ne traži nikakvih tjelesnih pokreta, jer je »elevatio mentis«, ne može se smatrati životom. Ne će li dakle imati pravo protivnici kršćanstva kad izbacuju molitvu iz života, kad tvrde, da ona nije i ne može biti život, nego da je balast života? Pogotovo ne će li imati pravo kad se tome doda, da životna djela traže i slast, koje, izgleda, molitva nema. Nemaju li pravo i naši mnogi katolici koji prave antitezu između života i molitve, koji zastupajući poznato liberalno mišljenje da je glavno »biti pošten« implicite insinuiraju, kao i Kant, da je molitva parergon života?

Kad bi smo ostali samo pri dosadanjim tekstovima to bi se možda i moglo učiniti. Ali sv. Toma naučava da tjelesni život, daleko je od toga da bi iscrpao smisao riječi život, tek je jedan od nižih stupnjeva života. Postoji vegetativni, sensitivni i intelektualni život, pa se prema tome živjeti može u trostrukom smislu. Pitanje je dakle sad samo to kako ćemo bitno karakterizirati ljudski život. Čovjek dakako živi i tjelesnim, vegetativno-sensitivnim životom, ali taj život mu je zajednički sa životinjama i ni iz bliza ne iscrpljuje mogućnost njegova života. »Duplex est vita hominis: una quidem exterior secundum naturam sensibilem et corporalem . . . alia autem est vita spiritualis secundum mentem, et secundum hanc vitam est nobis conversatio et cum Deo et cum angelis, in praesenti statu imperfecte . . . sed ista conversatio perficietur in patria«. Postoji dakle prema Tomi život molitve (conversatio cum Deo et angelis) i taj život nije nikakva metafora nego zbilja i stvarnost, on ima sve značajke života. Jer »illa proprie sunt viventia quae seipsa secundum aliquam speciem motus movent; sive accipiatur motus proprie . . . sive communiter, prout motus dicitur actus perfecti, prout intelligere . . . dicitur moveri«. I ma da ovaj život duha izgleda »magis in quiete« »nihilominus tamen est quidam motus intellectus, prout quaelibet operatio dicitur motus«. I ne samo da taj život ima značajke kretanja, nego to je upravo život koji čovjeku jedino odgovara: »illa proprie dicuntur viventia quae ex seipsis moventur seu operantur. Illud autem maxime convenit alicui per seipsum, quod est proprium ei, et ad quod maxime inclinatur: et ideo unumquodque vivens ostenditur vivere ex operatione sibi maxime propria, ad quam maxime inclinatur«. A koja vrsta čina čovjeku najviše odgovara? Očito ona koja je u njemu specifična, koja je vlastita ljudskoj vrsti. A čovjek je biće koje se vrsno opredijeljuje po razumu, ex hoc quod habet intellectum. Život dakle samo koji izvire iz razuma i u

njemu se ukorijenjuje, to je bitno ljudski život. Taj se dakako život odigrava u biću duhovno-tjelesne naravi i ne apstrahira od tijela. On se nekad dapače može tijelom, naime njegovim vanjskim pokretima toliko služiti da postane pretežno aktivan ili izvanje-pokretan. No i u tom slučaju on će samo dotle biti ljudski život dok bude izviraao iz razuma: čisto mehaničke kretnje mi ne smatramo ljudskim. On također može biti i kontemplativan, usredotočen oko razmatranja, spoznavanja, uočavanja, doživljavanja Boga i njegovih tajni, to će onda biti još vlastitije ljudski život. Izgleda doduše da ova podjela života na aktivni i kontemplativni život nije preveć opravdana. »Activum et contemplativum sive speculativum et practicum, sunt differentiae intellectus, . . . Vivere autem est prius quam intelligere: nam vivere inest viventibus primo secundum animam vegetabilem«. Ali to je istina kad se o životu samo općenito govori: »vita universaliter sumpta non dividitur per activam et contemplativam: sed vita hominis, qui speciem sortitur ex hoc quod habet intellectum: et ideo eadem est divisio intellectus et vitae humanae«. Za čovjeka dakle intelektualni, razumski život, bio kontemplativan ili aktivan, to je pravi ljudski život.

Prednost međutim i od ova dva života ima, kao što je rečeno, kontemplativni, molitveni život, život »razgovora s Bogom i anđelima«. To pitanje Toma rješava pod naslovom: *Utrum vita activa sit potior quam contemplativa* i odgovara ovako: Izgleda dakako da bi za čovjeka koji je duhovno-tjelesan aktivan život bio bolji, ali proti tome su riječi koje je Gospodin rekao: *Maria optimam partem elegit . . .* Treba stoga reći da je kontemplativni život jednostavno bolji od aktivnog i to dokazuje osam činjenica: prije svega to, što kontemplativni život odgovara čovjeku po onome što je najbolje u njemu, naime po razumu i po predmetu kojim se pri tom čovjek bavi; drugo, što život saobraćaja s Bogom može biti neprekidniji; treće što je veća slast u tom životu nego u aktivnom, četvrto što u tom životu čovjeku manje treba pa lakše svoje potrebe može sam podmiriti, peto što taj život čovjek voli zbog njega sama, dok aktivni upravlja nečemu drugome. Zato je i rečeno: Jedno sam molio od Gospodina i žarko želio, da stanujem u domu Gospodnjem u sve dane života moga, da vidim slast Gospodnju; peto jer je taj život u nekom počinku; sedmo što je on nešto božanskoga i osmo, što je taj život po onome što je najvlastitije čovjeku, naime po razumu, dok pri aktivnom životu sudjeluju niže sile, koje su nam zajedničke sa životinjama. A deveti još razlog dodao je Gospodin rekavši: *Maria optimam partem elegit*. Svim međutim ovim razlozima možemo dodati još i to, da je ovaj život zaslužniji: *illud quod directius pertinet ad dilectionem Dei, magis est meritorium ex suo genere quam id quod directe pertinet ad dilectionem proximi propter Deum. Vita autem contemplativa directe et immediate*

pertinet ad dilectionem Dei. Vita autem activa directius ordinatur ad dilectionem proximi. Et ideo ex suo genere contemplativa vita est majoris meriti quam activa. Može se i dogoditi da netko »propter aliquam necessitatem praesentis vitae« moradne kadšto i prekinuti ovaj život molitve, ali zato ga ne će morati posve napustiti.

Prema svemu ovome jasno je, da ne samo što molitva nije na rubu života ili izvan njega, nego ona je ljudski život u eminentnom, najeminentnijem smislu. Život najljudskiji, najpotpunije naime ljudski. I taj život nije mrtvilo ni dokonost, kako misle mnogi naši suvremenici, nego upravo najdublje, najintenzivnije doživljavanje i izivljavanje čovjeka ukoliko je čovjek. Druga, senzitivna izivljavanja, to su životinjska izivljavanja i nisu vlastita čovjeku ukoliko je čovjek.

Taj također eminentno ljudski život nije po sv. Tomi neki samo hladni život, koji ne bi imao u sebi topline i slasti. Naprotiv, čuli smo već da ga on naziva boljim od aktivnog, jer je u njemu više slasti nego u aktivnom. No on taj problem i posebno riješava pitajući se: Utrum vita contemplativa nihil habeat in affectu, sed totum in intellectu, te odgovara: kontemplativni život po svojoj biti pripada razumu, ali ukoliko se pokreće privučen predmetom pripada volji, et »ideo vita contemplativa terminatur ad delectationem, quae est in affectu«. I ako je upravo pitanje o pravoj dubokoj životnoj sreći sv. Toma kaže da se baš za nju traži ne sjetilno doživljavanje, nego život u Bogu. Jer blaženstvo čovjekovo, duboka naime njegova sreća stoji bitno u sjedinjenju sa samim nestvorenim Dobrom, koje je posljednji cilj, a s tim se dobrom čovjek ne može sjediniti sjetilnim životom.

K ovom svemu pridolazi još i to, da ovakav život, život molitve, život eminentno ljudski nije nikakva antiteza životu »poštena čovjeka«, nego izvor svakog poštenog života, a nadasve života kakvog nam je Krist u Evandjelju prikazao. Molitva prema Kristovim riječima nije dio života, nije nešto u životu, ona je ono što sav život mora prožeti i ispuniti, jer je rečeno: *oportet semper orare*. Psihološki je stvar posve jasna i shvatljiva: ako je molitva »*elevatio mentis ad Deum*« a život nepošten, protivan evandeoskom idealu, život udaljenosti od Boga, onda pošten život, život u skladu s evandeoskim duhom može voditi samo onaj koji je molitvom uzdigao trajno svoj duh Bogu. Drugim riječima čovjek koji je molitvom, trajnom, što trajnijom, upravo kontemplativnom koja je kako kaže sv. Toma »*magis continua*« osigurao uzdignutost svoga duha k Bogu, ima najviše mogućnosti i sigurnosti da pošteno živi, da prakticira evendeoski ideal Kristov. Ali to zaista može biti samo onda ako molitva čovjeku nije nešto, nego sve u životu, ako je naime prethodno uočio da je upravo ona sama život, najljepši i najuzvišeniji, najsladi i najljudskiji život.

Po ovome se konačno svemu vidi, zašto je tako silno značenje molitve u duhovnom napretku: kao eminentni životni čin ona protka najveće dubine čovjeka, ispreplete zadobivene spoznaje i voljne sklonosti s onim što je u čovjeku zaista pravi ljudski život, ili bolje rečeno životno utka sve to u svoje biće, pa on tako formiran, ne može više gaziti božanskoga života u sebi, a da svijesno ne gazi i sama sebe, ono zapravo za što jasno zna da mu je najmilije, i da je ujedno stvarno najbolje.³ Kontemplirajući, osim toga, čovjek budi u sebi udivljenje. Dolazeći naime do silnih novih spoznaja, on time na najdublji, najživotniji da tako reknemo način potresa svojom nutrinom: izazivajući ono što čovjeka na neki način čitava obuzme: udivljenje koje je kako kaže Toma vrsta nekog straha što proizlazi iz spoznaje stvari koje nadilazi našu sposobnost, iz kontempliranja uzvišene istine. U monotoniji stoga ili površnosti života kontemplacija je nasigurniji način da se dignemo nad zemlju i počnemo živjeti božanski.

BERĐAJEV O KRŠĆANSTVU I KLASNOJ BORBI.

Eugen Anišić.

1. Borba je osnovni zakon sviju materijalnih i životnih procesa. Od nje nije pošteđen anđeoski, demonski — pa ni ljudski život. Takva dakle borba postoji i među ljudskim klasama.

Marks je klasnu borbu devetnaestoga vijeka prenio na čitavu ljudsku povijest, premda nisu postojale prije klase u današnjem smislu te riječi. Ranije je porijeklo dijelilo ljude, veli Berđajev, a u kapitalističkom društvu to čini novac. Marks je dobro uočio da revolucije redovito imaju klasni karakter: ma kakve parole bacili u narod, ugnjetavane i osiromašene klase ustaju na vlasnike i ugnjetavače. Tako dolazi do klasne osvete, koja leži u suštini sviju revolucija.

Jedno od najvećih protuslovlja u koja je zapao marksizam — jest njegovo shvaćanje klasne istine. Marksisti su došli na tu misao samo zato, jer nisu do kraja mislili o toj stvari. Kažu da je istina odsijev ekonomske stvarnosti i socijalnog položaja neke klase, dakle nešto sasvim relativno, a u

³ Ovo je sve i razlog da autori duhovnog života toliko insistiraju na potrebi nutarnje molitve, i da je stavljaju kao osnovicu i jamstvo svakog drugog ozbiljnog i dubokog života. Treba samo čitati velike učitelje u tom pogledu, kao na pr. sv. Ivana od Križa, sv. Tereziju Avilsku i dr., pa da vidi koliko značenje ima molitva za istinski život u Bogu. A i suvremeni autor dom Chautard, kojeg je L'Amé de tout apostolat, doživjela tolika priznanja kardinala i biskupa i samoga Benedikta XV., dijeli konačno svećenike na ozbiljne i neozbiljne, po tome da li razmatraju, da li barem sve čine da taj život dubokog zalaženja u Boga putem nutarnje molitve dnevno osiguraju.